

Hans Driesch —

o temeljnim tezama svoje filozofije

U prvom sam članku* »Hans Driesch o ishodištu svake filozofije« prikazao i prosudio njegovu nauku o prvom početku svakoga filozofiranja, tj. njegov »Cogito, ergo sum«, koji izražuje svojom posebnom formulom »Ich habe bewusst und zugleich meines Habens bewusst eine geordnete Fülle des Etwas. Oder ganz kurz: Ich habe bewusst geordnetes Etwas — imam svijesno, i svijestan sam, da imam, uređenu puninu nečega. Ili posve kratko: Imam svijesno nešto uređeno«. Ovu nauku slavnog mislioca, koji nas je tako zadužio svojom nepobitnom obranom Entelehije u organskom svijetu, podvrgli smo lojalnoj kritici. *Priznali smo s veseljem, da ima pravo, ukoliko se bori protiv Kantovskih škola prema kojima naše mišljenje (i htijenje) stvara svoj predmet. Ali otklonili smo drugi ekstrem, da naime niti izražaj predmeta, koji je o našem mišljenju neovisan, nije nikakvo naše djelovanje.* Čini se, da Driesch zastupa protivnu teoriju. Ali pomnom analizom uvjerali smo se, da takva teorija protuslovi životu i našem i Drieschovu. Istotako smo se uvjerali, da Drieschova formula sadržaje mnogo više spoznaja, negoli on u teoriji priznaje. Kao dokaz, da je njegova nauka ili formula ispravna, dapače jedina ispravna, služi mu iskustvo, i to dvostruko, tj. poziva se na dvije činjenice, koje on takvima smatra. Prva je činjenica, da njegova formula doista ne sadržaje nikakve druge spoznaje. Već smo vidjeli, da ova činjenica ne postoji. A druga je činjenica, da se na njegovoj formuli može osnovati čitava filozofija sa svim svojim granama, i da je on sam doista ovaj zadatak izveo. U knjizi »Wissen und Denken« prikazuje nam svoj sistem samo prema najbitnijim potezima (nur den allerwesentlichen Grundlinien nach), jer detaljnoj izvedbi služe njegova veća djela. Koje su dakle prema Drieschu najbitnije crte njegova sistema?

I. OPĆENITA LOGIKA.

Logika je prema Drieschu (str. 14) »Ordnungslehre — nauka o redu«. Razlikuje dvije logike, ili dva dijela logike: općenitu

*Poredi: Život br. 7, 1939, str. 401—411

i posebnu. U općenitoj logici (str. 13-34) raspravlja o temeljnim ili općenitim pojmovima, s kojima se bavi logika: (prema njegovu shvaćanju). On označuje kao takve ove pojmove: red i predmet — ideal logičkoga monizma — zorno i nezorno — forma i sadržaj — sud i zaključak — nikakvo »bitisanje« neposrednih predmeta. Gotovost. — Promotrimo, što sve ovo znači.

Općenita logika ili nauka o redu jest (str. 14): »Nauka o znaku reda na nečemu kao nečemu, što se neposredno posjeduje, ili također: nauka o redu neposrednih predmeta«. Čujmo, kako Driesch tumači smisao ove svoje definicije. Prvo veli, da se ovdje ne radi o spoznaji, i zato niti o predmetima spoznaje. Radi se samo o redu i o značenjima, koja su razlog, zašto postoji red. (str. 14) — es handelt sich nur um Ordnung und um die Bedeutungen, kraft welcher Ordnung besteht. Na pitanje, što znači riječ »predmet«, odgovara (str. 15): »Predmetom zovem, s Meinongom, Husserlom i drugima, svako određeno nešto, koje ja kao takvo imam — (mogao bih kazati, »u sada imam«, i to bi prividno razumljivost povisilo; ali upravo samo prividno, jer mora sve vremenito ovdje ostati isključeno) — Gegenstand nenne ich, mit Meinong, Husserl und andern, jedes bestimmte Etwas, welches ich als solches habe — (ich könnte sagen, »im jetzt habe«, und das würde scheinbar die Verständlichkeit erhöhen; aber eben nur scheinbar, denn alles Zeitliche muss hier ausgeschlossen bleiben). Predmet je neposredan, ukoliko je posjedovan naprosto (Ein Gegenstand ist unmittelbar, insofern als er lediglich schlicht gehabt ist). Neposredni je dakle predmet ono, što se često puta zove, na način, koji može dovesti u zabludu, kao da je svijest neka posuda, »sadržaj svijesti«; kažu također »pretstava« u općenitom smislu riječi (Bewusstseinhalt — Verstellung). Tako Driesch doslovce. Tomu dodaje uvjet, pod kojim neki predmet jest neposredan: »Dakako da je za nas neposredan predmet neko određeno nešto uvijek, ukoliko nosi znakove reda i stoji u nekom redu (Freilich ist uns nun unmittelbarer Gegenstand ein bestimmtes Etwas stets, insofern er Ordnungszeichen trägt und in einer Ordnung steht). Ali to uvijek i čini, što se često puta ne spoznaje dovoljno. *Nema neposrednog predmeta, koji ne bi bio barem ovaj i takav.* Makar bila moja svijest prividno prazna, ako »pred sobom sanjam«, posve sam bez »pažnje«, bez ikakvih sam »pojmov« u užem smislu riječi; i onda imam neko »ovo«, koje je svakako nešto »takvo«. Time je rečeno, da svaki predmet nosi barem dva znaka reda, budući da su »ovo« i »takvo« znakovi reda, kao što će se odmah pokazati, to »nenazorne«, često pojmovne vrste. Svaki je neposredni predmet, budući da je ovaj i takav, i to uvijek i nužno, ujedno nešto postavljeno ili neki »pojam« u najprvotnijem smislu riječi. Ali nema »doživljavanja«, koje ne bi bilo posje-

dovanje nečega postavljenoga. Tko posjedovanju nečega postavljenoga suprotstavlja kao nešto prethodno, neko posjedovanje bez postavljanja kao neko čisto »doživljavanje«, stvara, makar i ne htio, teorijsku, konstruktivnu psihologiju, ali ne ustanavlja praopstojnosti. Svako svijesno posjedovanje je »akt«, a samo jedna vrsta »akta« postoji: posjedovanje. Idalje: Time, što imam nešto svijesno kao postavljeno, »sudim« ujedno, da ono nešto »jest«, naime da je neposredni predmet. Ovdje imamo takozvani »sud« u svome najprvotnijem smislu pred sobom; njegovo je shvaćanje za nas bez poteškoće. Sud u običnome smislu riječi, sud od tri člana, praviti će, istina, kasnije neku poteškoću našoj nauci, da nema tvornoga mišljenja kao svijesnoga doživljaja«. Tako Driesch u doslovnom prijevodu. Smisao je ovaj:

Kada god nešto doživljavamo, doživljavamo uvijek nešto, a ne ništa. Ovo se »nešto« zove predmet, njemački Gegenstand, latinski obiectum, grčki ypokeimenon. Značenje je ovih riječi posve isto, te je svaka doslovni prijevod druge: što je metnuto pred — Das Genüberstehende—id, quod obiectum est—ho ypokeitaí. Grčka bi riječ zapravo bila kod doslovnog prijevoda »problema«, t. j. to problelemenom. Svaki je predmet određen: je ovaj, a ne onaj; ovakav, a ne onakav. Svaki je predmet postavljen, t. j. postavljen pred onoga, koji posjeduje onaj predmet.

Sve je ovo istina, ukoliko znači, da svako doživljavanje ima svoj određeni predmet, koji se od svakoga drugoga predmeta razlikuje, i da doživljavanjem ne proizvodimo onog predmeta, koji doživljavamo. Isto tako je istina, da predmet mora da »jest«, jer inače ne bi mogao biti predmet. Ovo usvajanje predmeta nekim »doživljavanjem« jest neko priznavanje. Ali ovo čisto ili jednostavno usvajanje ili pretstavljavanje ili izražavanje predmeta zvati »sustom« s Drieschom, nije uputno, jer tako lako može nastati zbrka. Kao što naime Driesch sam priznaje (str. 16: das Urteil im üblichen Sinne des Wortes, das dreigliederige Urteil), njegov je način govora neobičan, t. j. protivi se običnomu načinu govora, prema kojemu se sud zove samo ono, što se sastoji od subjekta i predikata i i kopule. Ali glavno je pitanje, odakle Driesch sve ovo znade? Jamačno ne tvrdi samo slijepo, nego on misli, da tako jest. Očito je, da bezuvjetno vjeruje svijesti: što mu svijest svjedoči, prihvaća kao bezuvjetno istinito. Tako opet pokazuje, da njegova formula praopstojnosti sadržaje više znanja, negoli priznaje. Istotako pokazuje, da znade, što znači »ovaj« i »takav«, i da je svaki predmet nužno ovaj i takav.

★

Ali čujmo, što dalje Driesch pripisuje općenitoj logici. On veli (str. 16): »Govorili smo o nekom »predznanju — Vorwissen«, koje da ima subjekat glede toga, što je značenje reda. Istotako možemo sada dalje govoriti o nekom »predhtijenju — Vorwollen« ili »predželjenju — Vorwunsch«. U čemu se sastoji ova predželja? Evo, u čemu: »U pretpostavci, da postoji praopstojnost, izrečena formulom »ja imam svijesno nešto uređeno«, očito ima »ja« »predželju« ili »praželju«, vidjeti čitavo nešto uređeno. Drukčije rečeno: Ja želim, da bih nešto, što... imam, tako vidio, da bi bilo uza svu svoju mnogostrukost, koja možda postoji, ipak jedna cjelina, i to u svakom pogledu... (str. 17) Sve, što imam, neka bude jedno, i to u tz. nevremenitom »sada«. Sve, uključiv i ono, što je bilo i što će biti. Da je ova predželja logike ispunjiva, ne bi postojala razlika između »hic et nunc — ovdje i sada« i biti (esencije), koja ima toli praktično značenje, i između eksistencije i esencije. Sve bi bilo jedna esencija, koja bila ujedno eksistencija (ova jedina), predmet (ovaj jedini predmet). Svatko vidi: u ovom slučaju ne bismo imali mnogih raznih predmeta, nego predmet (jedan sam, ili predmet naprosto). Ova misao logičkoga monizma u čitavoj logici nije bez smisla, premda daleko prekoračuje monizam u logici prirode. ...Ali ovaj ideal logičkoga monizma ne može se ispuniti, on ostaje čista predželja. Zašto? Jer ono nešto upravo jest ono nešto, što jest. Onda čini »ja«, budući da ne može gledati jedne esencije, ono, što može. Na mjesto »jednoga čitavoga reda« postavlja mnoge pojedine znakove reda, koji znače neko približavanje redu naprosto nečemu... (str. 18) Ova promatranja raspravljala su neku opstojnost, koja manjka u svim meni poznatim uvodima u logiku. Sva gdje se pretpostavlja ili barem bez ispitivanja prihvaća, da moraju postajati mnogi samostalni (logički) predmeti, i da za svakoga od njih vrijedi, načelo: A je A. Ali očito je, da se ne razumije samo po sebi, da tako »mora« biti. Ne znamo već unaprijed, da »hic et nunc« nije isto, što »essentia«... Očito je, da je neki manjak, što treba razlikovati između »Tatsachenwissenschaften und Wesenswissenschaften — znanosti o činjenicama i znanosti o bitima«. Morala bi postojati samo jedna znanost o biti... A ovo treba izričito kazati na početku filozofije. Tako doslovce Driesch. Je li istina što tvrdi?

Da »ja« ili subjekat ima praželju, da bi sve bilo samo jedno, i da samo zato postavlja više predmeta, jer se njegova praželja ne može ispuniti, ovo Driesch jednostavno tvrdi, a da ne navodi nikakva dokaza ili vrela, odakle bi ovo znao. Kakogod refleksijom ispitivali svoju nutarnost, takve praželje ne možemo u njoj otkriti. Niti nalazimo ikakav trag onoga procesa, prema kojemu bismo samo zato zamišljali više predmeta, jer vidimo, da se ne može ispuniti naša praželja, da bi bio samo jedan predmet.

Svijesni smo, da broj predmeta ne ovisi o našem mišljenju, nego obratno: mi samo priznajemo, da ima mnogo predmeta. Istotako razlika između egzistencije i esencije ne ovisi o nama, nego je mi moramo jednostavno priznati. Tako i razliku između »Tatsachenswissenschaften i Wesenswissenschaften« jednostavno priznajmo, ne iz neke potrebe, nego jer vidimo, da tako jest. Driesch malo zaboravlja kod ove svoje tvrdnje, da je prije postavio kao svoju veliku tezu, da »ja« nema nikakve djelatnosti. Kako bi dakle mogao predmet ikako biti ovisan o »ja«, koji ga »ima« ili pretstavlja? Osim toga ostaje pitanje, zašto bi ona praželja bila neispunjiva? Iz razloga, koji Driesch navodi, ovo ne slijedi. Driesch naime veli, da zato, jer uistinu postoje mnogi predmeti. Ali zar ne bi subjekat mogao ukinuti ono mnoštvo, te bi ostalo samo jedinstvo? Zato ona »praželja«, koju Driesch toliko ističe, ne može služiti kao temelj bilo općenito logike bilo kojegod znanosti.

★

Slušajmo dalje Drieschovo izlaganje općenito logike, o njezinoj konkretnoj zadaći. Ona ima (str. 18) da odredi, koji su »posebni znakovi reda — Sonder-Ordnungszeichen«, tj. značenja, o kojima ovisi red u području neposrednih predmeta, ali samo ona značenja, koja se ne mogu više dijeliti (Die allgemeine Ordnungslehre stellt also fest, was alles Sonderordnungszeichen, d. h. Ordnung bedingende unzerlegbare Bedeutungen im Bereiche der unmittelbaren Gegenstände sind). Kao takve znakove reda nalazi značenja: ovo, ne, ovo, takvo, odnosno, različito, broj, polag, ravna crta, paralela, zeleno, kiselo, cis, slast i mnoga druga značenja. Upravo značenja »ovo« i »ovako« ustanovljuje izričito, i to kao najprvije, u njihovu značenju reda... (str. 22) Sva značenja reda nedjeljive vrste promatraju se jednostavno na »nečemu« i s »nečim«, koje »ja svijesno posjedujem«... (str. 24) I s naukom o »formi i sadržaju« može se naša vlastita nauka složiti. Ona nauka ne znači nužno, da »ja« nešto »radim« oko sadržaja... (str. 25) Pojam »dano« znači, da uopće nešto postoji za »ja«, i to kao takvo, kao nešto, što nosi ove (a ne druge) odredbene znakove. »Dano« neka bude ovdje samo riječ za nešto, što se ne može razjasniti, a neka ne nagoviješta nekoga »davaoca«... U svakome postavljenome sadržano je nešto dano, kao što je i obratno svako dano za me nešto postavljeno, nešto redu podvrgnuto; ono nije nikada čisto, samo se može u mogućnosti zamišljati kao čisto... Nauka, da je »dano« surovi, kaotički »materijal«, koji »ja« obrađujem forma-

ma reda, posve se mora otkloniti. Ja gledam dano u njegovim zornim i nezornim formama reda. Ono i ovo u svome jedinstvu jesu »predmet«... Označujemo donekle samo dvije strane promatranja, kad govorimo o danome i o formama reda: »da« i »kako« (das »dass« und das »wie«...).

Čuli smo Drieschova izlaganja. Što ćemo na njih primijetiti? Ako promatram smisao Drieschove nauke ili teza, koje su sadržane u ovim riječima, vidim, da su istinite. Prvo, oni »posebni znakovi reda« ideje su primitivne, t. j. elementarne ideje, koje ne pretstavljaju drugih. Zato složene ideje nijesu primitivne, jer pretstavljaju one, iz kojih su složene. A opet se uistinu predmeti razlikuju time, što imaju predikate, koji izrazuju razne ideje. One su dakle kao neki biljezi — notae, Markmale. A ono, što ima ove biljege ili što nosi ona određenja, to je predmet u običnom smislu. Drugo, isto možemo izraziti riječima: biljezi ili znakovi reda jesu forma, a njihov subjekat je materija. Dručije bismo mogli istu misao izraziti riječima: u svakoj stvari, koju zamišljamo, možemo promatrati predikate ili određenja, i ono, što ima ili nosi ove predikate ili određenja, materiju i formu u metafizičkom smislu. Stvar je neovisna o mome mišljenju prema čitavome svome biću, i prema materiji i prema formi; ja je moram samo priznati takvom, kakva jest, ali ipak promatranjem razlikujući formu i subjekat forme. Ovo izrazuje Driesch riječima: »Ja gledam dano u njegovim zornim i nezornim formama reda«. A u našoj logici ovoj nauci odgovara razlikovanje dvostrukog objekta svake (konkretne) ideje: materijalni i formalni objekat, koji zajedno sačinjavaju stvar naprosto, te su stvarno identični u metafizičkom smislu.

Sve ovo, što smo do sada čuli iz Drieschove logike, spada u ono poglavlje naše skolastične logike, koje raspravlja o prvoj djelatnosti našega razuma, o t. z. jednostavnom pojimanju (simplex apprehensio), t. j. o onoj djelatnosti našeg razuma, u kojoj niti išta tvrdi, niti niječe. Čujmo, kako Driesch tumači sud i zaključak. (str. 26-30).

Najprije Driesch opetuje svoju temeljnu tezu, da ni ovdje nema nikakve djelatnosti subjekta ili našeg »ja«. Kao što kod jednostavnog postavljanja ili pojimanja, tako i kod suđenja i kod zaključivanja »ja« ništa ne radi, nego samo ima ili gleda ili promatra (str. 26): »Sud i zaključak, prema našem mišljenju mogu se lako razumjeti na temelju naše nauke o jednostavnom »ja imam«. Dapače nijesu, kao što obično naučavaju, posebne temeljne vrste logičkih tvorevina, koje bi imale samostalnu bit, odijeljenu od neposrednih predmeta, postavljanja ili »pojimanja« u najširem smislu riječi«. Nakon svega, što smo već čuli, ne iznenađuje nas ova tvrdnja. Samo očekujemo dokaz.

Driesch ovako umuje (str. 27): »Svi sudovi u pravom smislu, naime u smislu rečenice, koja se sastoji od subjekta, kopule i predikata, samo su posebne relacije, koje su sačuvane u svojoj posebnosti i kao takve postavljene, posve tako, kaošto »desno od« jest posebna vrsta postavljene relacije. U t. z. a n a l i t i č k o m s u d u, kaošto »Crnci su ljudi, kvadrati su četverokuti«, naglasuje se, da je sadržaj, t. j. skup biljege, predikatova pojma, uključen u subjektivu pojmu, kaošto je definiran; da je predikat »su« postavljen postavljanjem subjekta. Ovo se zadržaje i postavlja kao posebna relacija. Radi se dakle o »jednome«, o »jednome posebnome«, ne radi se o »troje«; samo jezično postoji neko trojstvo. I »jest« nipošto ne znači »jednako«, nego ima značiti samo relaciju »supostavljen«. U s i n t e t i č k o m s u d u, kaošto »Lavovi žive u Africi« ili već »Ima lavova« ili »Postoje lavovi«, zadržaje se također samo jedna relacija i postavlja se kao jedna, ali ovaj put relacija iz područja iskustveno-zbiljskoga ili prirodozbiljskoga svijeta (aus dem Kreise des sogenannten empirisch-wirklichen oder naturwirklichen Seins), o, kojem ćemo još raspravljati. Da bi sud postao svijesnim radom, o tom nema govora. Niti pojmovi »postati« i »vrijeme« ne dolaze ovdje u obzir. Sud je nešto jedno, što ne ima; ako hoćeš, jedan »pojam« u smislu »postavljanja uopće« (das Urteil ist ein gehabtes Etwas, wenn man will, ein »Begriff« im Sinne von »Setzung überhaupt«). Tako *Driesch* tumači narav suda. Čujmo, što kaže o zaključku.

★

Sastavljeni zaključak ili silogizam istotako je samo relacija između jedne veoma sastavljene i druge manje sastavljene relacije, opet postavljena sada kao jedna... Sve poblize dakako ovdje spada u lokiku kao posebnu znanost. Neka za one, kojima je stvar poznata, samo još kratko, da »zaključivati« ne znači ništa drugo nego »transitivnu«, naime prekosizaciju bit posebne vrste relativnosti, relativnosti »supostavljati« ili »sadržajno uključivati« spoznati... (str. 29) Naša dakle nauka o sudu spaja pojmove »pojam« i »sud«, (dapače i »zaključak«) time, što od onoga, što se sudom (dapače i zaključkom shvaća, stvara jedno »postavljeno«, i to samo jedno postavljeno. Sud je izričito postavljanje relacije, tako možemo kazati. Ali time nije rečeno, da »pojmovi« u običnome smislu ne sadržaju nikakvih relacija. Ali naša nauka o sudu briše čak i razliku između onoga, što se obično zove sud, i onoga, što se označuje kao »pretstava«. Ona oboje spaja u pojmu »imati postavljeno ili promatrano«. Ako tko želi uvesti pojam »priznavanja«, mogu kazati, da (str. 30) ona uključuje u sebi i pojmu (redovnog) priznanja. Dakako da treba kod toga isljučiti svaku pomisao na svijesno djelova-

n je. Može se dakle za moju nauku kazati, obični pojam »predstava« podređuje običnomu pojmu »sud«: nema nikakve »predstave«, koja ne bi bila ujedno i »sud«, t. j. priznato posjedovano. Senzualizam je dakle brisan u korist racionalizma. Ovo povezano s našom naukom, da nema »doživljavanja«, koje ne bi bilo postavljanje, makar i čestoputa veoma siromašno u pogledu reda, (ali nikad bez reda). Pa i onda, kada preda se buljim, imam postavljeno, naime barem »ovo takvo«; i onda »priznajem«, naime da predmet onoga buljenja za me, koji svijesno imam, postoji. Tako Driesch doslovce. Što ćemo odgovoriti?

Najveće priznanje zaslužuje, što Driesch veli za značenje riječi »jest« u sudu, da naime ona ne znači »jednakost«. Ali kod njegove pozitivne nauke, da se sud sastoji u postavljanju relacije »supostavljen«, moramo prigovoriti, da je nejasna. Prema Drieschovoj naime nauci nema razlike između tvrdnje i jednostavnoga pitanja. Predložiti si pitanje, je li istina, da je Bog tjelesno biće, prema Drieschu isto je, što kazati ili tvrditi, da Bog jest tjelesno biće. Dakako da »tvrđenje« ne može ništa značiti u pretpostavci, da nema nikakve djelatnosti našeg »ja«, nego da je sve samo čisto »imanje ili posjedovanje nečega uređenoga«. Isti prigovor vrijedi i za Drieschovu nauku o zaključivanju. Osim toga moramo istaknuti, da nema smisla govoriti o svijesti, ako nema nikakve djelatnosti. Odakle promjena, kad počima postavljanje ili kad prestaje? Zato opetujemo, što smo već prije kazali: Bez priznavanja djelatnosti našeg »ja« svako je tumačenje bilo kakvog mišljenja nemoguće.

Priznavanje egzistencije nekog predmeta Driesch istotako tumači čistim »postavljanjem«, samo s nekim dodatkom (str. 30-33). Priznati egzistenciju nekog predmeta znači: postaviti ovaj predmet sa znakom svršenosti (str. 31: Zeichen der Erledigung, des Wissens um ein schon Bekanntes). Ipak treba primijetiti, da ona »egzistencija« (Das Sein), o kojoj Driesch ovdje raspravlja, nije egzistencija u smislu, koji imademo na pameti, kad velimo, da je na pr. Bog prije bio, nego li je svijet egzistirao. Driesch ovdje govori o nekoj »egzistenciji«, koju imaju i one stvari, koje još nijesu proizvedene, nego su samo moguće. Niti ne upotrebljava riječi »Existenz«, nego samo riječ »Sein«. U ovom smislu razumije riječ »Sein«, kada poriče, da imaju neposredni predmeti neku vrstu »bitisanja« (str. 31): »Kazati, neposredni predmeti imaju neku posebnu vrstu »bitisanja« (eine besondere Form des »Seins«), barem je posve suvišno za početak filozofije, i to čak i tamo, gdje se radi o matematičkim značenjima reda (mathematische Ordnungsbedeutungen). Doista, ne samo suvišan, nego dapače štetan je svaki »platonizam« za početak filozofije. U najboljem slučaju preuranjena je metafizička

hipoteza; ako li nije ovo, onda je riječ bez jasnoga smisla«. Kako neki dolaze do toga, da im se čini, da postoje tz. »idealni predmeti«, tumači ovako (str. 31): »Ovo je lako razumjeti: Do sada smo govorili samo o znakovima svršenosti (Zeichen der Endgültigkeit) s obzirom na red nečega (die Ordnung des Etwas). U okviru ovih znakova svršenosti promatram sada kao neku posebnu grupu znakove znanja za nešto već poznato (Zeichen der Erledigung, des Wissens um ein schon Bekanntsein). ... (str. 32): Svršenost zajedno s identičnošću pako jest ono, što može pobuditi prividaj, kao da nešto određeno svršeno posjeduje neko samostalno »bitisanje«, n. pr. drugi korjen iz dva, ili elipse, ili također konačno valjani sadržaji sudova«. Sve ovo Driesch tvrdi za neposredne predmete, a ne za posredne. A iskustveni predmeti nisu neposredni. Tomu dodaje primjedbu (str. 33): »Na ovom mjestu samo još to, da ima pojam »svršenosti« za sistem znanosti veliko značenje. Ako se n. pr. bavim mehanikom, onda vrijedi na mehaničkim pojmovima sve geometrijsko kao »svršeno — erledigt« — »ja ovo poznam«; i socijologija, kada govori o čovjeku, shvaća sve hijološko na njemu kao jedan put za uvijek svršeno... Na nekom posjedovanom predmetu A može se nalaziti znak, da neki drugi predmet B, koji stoji u nekom odnosu prema A, za me jest već svršeno. Ova je spoznaja od vanrednoga značenja za iscrpljivo shvaćanje onoga, što nama znači »svijesno imati«... Logiku dakle treba gojiti u okviru provizornoga ili Pra — »Solipsizma«, i k tomu bez pojma djelatnosti našeg »ja« (ohne den Begriff der Ich-Tätigkeit). Ja ima svijesno logično (Ich habe bewusst das Logische) — ovo je dovoljno. Tako Driesch doslovce. Što treba priznati kao ispravno kod ovoga umovanja?

★

Istina je, da logika ne pita za svoje predmete, da li postoji, da li imaju egzistenciju. Ni druge znanosti, koje ispituju općenite istine, ne bave se egzistencijom svojih predmeta, nego samo istinitošću svojih tvrdnja. Logika dapače može se ograničiti na ispitivanje same dosljednosti ili ispravnosti mišljenja, apstrahirajući o istinitosti sudova. Takva se logika može zvati logika naprosto ili čista logika, formalna logika i drukčije.

Istina je i to, da logika obično promatra samo sadržaj misli, a ne subjekat, koji misli, kao što i međusobni odnos između raznih misli u pogledu sadržaja. Ali jasno je, da ne može biti sadržaj bez nečega, što sadržaje. Pa makar sadržaj bio bez odnosa na vrijeme i prostor, ipak ne može postojati drukčije, nego li u nekoj predstavi.

Istina je, da u samom sadržaju nije sadržana svijest djelovanja. Ali predstavljanje s onim sadržajem združeno je sa svijesću djelovanja. Sadržaj ne počima biti niti prestaje, ali predstavljanje počima i prestaje biti.

Driesch ne obazire se na razliku između predstave u objektivnom i u subjektivnom smislu, nego promatra samo objektivni smisao, pa ipak postavlja teze, koje bi imale vrijediti i za predstave u subjektivnom smislu.

Napokon ništa nam ne kaže Driesch na pitanje, kada može neka predstava imati »Erledigungszeichen — znak suršenosti«. Iskustvo s najvećom jasnoćom svjedoči, da ne može svaka predstava imati ovaj znak. Zašto jedna može imati, a druga ne? Dapače jedna nužno ima, a druga uopće ne može imati ovog znaka? Driesch na to ne odgovara, niti u svojoj pretpostavci može odgovoriti.

Da izrečemo svoj konačni sud o Drieschovoj općenitoj logici: Ukoliko se ona bori protiv Kantove škole, prema kojoj subjekat sam stvara predmete svojih predstava, zaslužuje najveće priznanje. Ali ukoliko se ne obazire na razliku između predstave u objektivnom i u subjektivnom smislu te općenito tvrdi, što ne vrijedi za predstavu u subjektivnom smislu, moramo Drieschovu nauku otkloniti. Tako i sve ono, što iz toga slijedi, kao što njegovu nauku o sudu.

Franjo Šanc D. 1.